

MONIKA BOBULSKA

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-0230-0563

Wartość zaufania w kontekście relacji rodzinnych

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2018-038>

Streszczenie: Artykuł stanowi pretekst do debaty nad istotą zaufania i jego znaczenia w środowisku pierwotnym i wtórnym człowieka. Jak się okazuje, pomimo coraz niższego stopnia zaufania do instytucji, czy organizacji, jest ono niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Najwłaściwszym wydaje się ujęcie zaufania w kategorii wartości. Budowanie klimatu zaufania rozpoczyna się w środowisku rodzinnym i to rodzice są pierwszymi osobami, którym ufają dzieci. Od postawy rodziców oraz ich ufności we własne umiejętności i możliwości, a także od nieustającego procesu samokształcenia zależy, czy dzieci wejdą w świat ludzi dorosłych z przekonaniem we własne kompetencje i zdolności. Bez nich zaś nie można mówić o zaufaniu do samego siebie, jak i do innych ludzi.

Słowa kluczowe: zaufanie, wartość, rodzina, relacje, wychowanie

The Value of Trust in the Context of Family Relationships

Summary: The purpose of the article is to discuss the essence of trust and its importance in the primary and secondary human environment. As it turns out, despite the ever lower level of confidence in institutions or organizations, trust is necessary in order for people to function properly in society. It seems most appropriate to approach trust as a value category. Building a climate of trust begins in the family environment and it is parents who are the first persons that children trust. The attitude of parents and their confidence in their own skills and abilities, combined with a constant process of self-improvement, are the factors which decide whether children enter the world of adults with confidence in their own competences and abilities, without which one cannot speak of trust in either oneself or other people.

Keywords: trust, value, family, relationships, upbringing

Wstęp

Obecnie obserwuje się wzrost poczucia nieufności wśród społeczeństwa w stosunku do osób, instytucji. Przyczyniły się do tego m.in. zmiany społeczno-kulturowe, globalizacja, rozwój nowoczesnych technologii. Jednocześnie jednak zaufanie jest przecież podstawą funkcjonowania człowieka. Szczególnie ważne jest ono w środowisku rodzinnym, gdzie na zaufaniu buduje się wspólnotę i na zaufaniu oparty jest

cały system rodzinny. Warto rozpatrywać zaufanie poprzez pryzmat wartości, zatem na początku należy zaznaczyć się z tym terminem.

1. Pojęcie wartości

Wartości towarzyszą człowiekowi w całym jego życiu, szczególnie w sferze aktywności. To właśnie w działaniu człowiek kieruje się wyznawanymi przez niego wartościami. H. Kurceb twierdzi, że wartości decydują o jakości życia. Mają one wpływ na kształtowanie zintegrowanej osobowości i na samookreślenie. Stanowią również podstawowe kryterium rozwoju duchowego, czyli człowieczeństwa. Ich egzystencjonalny aspekt może pomóc w uświadomieniu sobie sensu życia oraz w refleksji nad przemijalnością¹. To one, jak pisze Leon Dyczewski, są ważnym dobrem, bardziej od innych wartością, by je w życiu osiągnąć². Mówiąc „społeczeństwo kieruje się wartościami”, mamy na myśli wartości moralne. Ale nie są to jedyne wartości, z którymi człowiek spotyka się w życiu. Wartościami są przecież także zdrowie i uroda, rodzina i wykształcenie, mądrość, bezpieczeństwo, dobra rozrywka czy kariera. To, co jest dla nas ważne i cenne, co jest dla nas wartością, wiele o nas mówi. Czy to sobie uświadamiamy, czy nie, nasze wartości wpływają na każdą naszą decyzję i działanie, ponieważ staramy się zdobyć i zachować to, na czym nam najbardziej zależy³.

Wartość według M. Łobockiego stanowi „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”⁴.

Z kolei Dziewiecki w wartościach upatruje cele, normy oraz zasady postępowania, które są odkryte w oparciu o doświadczenia psychopedagogiczne, które umożliwiają rozwój człowieka oraz osiągnięcie przez niego trwałej satysfakcji życiowej⁵.

Nieco inne ujęcie wartości prezentuje D. Dobrowolska, mianowicie upatruje ją w kategorii potrzeb, postaw, dążeń i aspiracji człowieka. Podkreśla również, że mogą to być przedmioty materialne, osoby, instytucje, idee czy rodzaje działania⁶.

Nie ulega wątpliwości, że rozpoznawanie i przyjmowanie wartości trwa przez całe życie, zatem niezbędna jest edukacja aksjologiczna prowadząca do poznania świata wartości, najpierw w rodzinie, później w różnych okolicznościach i sytuacjach, a przede wszystkim w szkole. Wielu autorów podkreśla, że edukacja ku wartościom obejmuje perspektywę całego życia człowieka. Wprowadzenie w świat wartości ma charakter personalny i kształtuje indywidualną tożsamość, oraz per-

¹ Por. H. Kurczab, *Z problemów wartości i wartościowania. (Wybrane zagadnienia)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 72 (2012), s. 7.

² Por. L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 104.

³ Por. E. Kolenda, *Wartości – po co nam w życiu?*, s. 3, <http://wuplodz.praca.gov.pl/> [26.11.2016].

⁴ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości. Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Sliwerski, Kraków 1993, s. 125.

⁵ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002, s. 149.

⁶ Por. J. Mariański – W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 175.

spektywiczny, gdyż dokonuje się jako proces⁷.

Nie da się zaprzeczyć, że pierwszym i najważniejszym środowiskiem do wprowadzenia człowieka w świat wartości jest rodzina. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że pokazywanie dziecku wachlarza wartości i znaczeń odbywa się w rodzinie spontanicznie, na fundamencie głębokiej więzi biologicznej i duchowej, w codziennych kontaktach. Jeśli jest ich więcej, i owe kontakty są bogate w treść i im bardziej w pozytywnej atmosferze przebiegają, w tym bogatszy świat znaczeń wprowadzają siebie nawzajem członkowie rodziny, tym chętniej przyjmują wzajemnie od siebie znaczenie słów, zachowań⁸.

Powyższe definicje szkicują nam pewne granice terminologiczne terminu wartości. Czym zatem jest zaufanie ujęte w takiej kategorii?

2. Eksplikacja pojęcia zaufania

Przed przejściem do definicji zaufania warto przyjrzeć się danym statystycznym, które ukazują poziom społecznego zaufania w Polsce. Według GUS⁹ zdecydowana większość ze społeczeństwa polskiego ufa innym ludziom (ok. 78%). Zaufaniem darzymy przede wszystkim osoby z najbliższego otoczenia: najbliższą rodzinę (zaufanie 98% osób) oraz znajomych i przyjaciół (93%). Najmniejszym zaufaniem cieszą się natomiast osoby nieznanymi, z którymi spotykamy się w różnych sytuacjach (zaufanie ok. 39% osób). Zarówno instytucjom, jak i innym ludziom bardziej ufają osoby starsze niż ludzie młodzi. Co ciekawe, instytucje życia publicznego, którym najbardziej ufamy, to straż pożarna (zaufanie wśród ok. 94% osób) oraz pogotowie ratunkowe (ok. 84%). Najmniejszym zaufaniem Polacy obdarzają Sejm i Senat (ok. 25%) oraz Rząd (ok. 27%)¹⁰.

Powyższe dane wyraźnie wskazują na zróżnicowany stopień zaufania, zależny od charakteru relacji z drugim człowiekiem oraz stanowiska, zawodu jaki dana osoba wykonuje.

Warto zauważyć, że zdolność do zaufania traktowana może być jako cecha psychologiczna – umiejscowiona w osobowości jednostki ukształtowanej przez relacje rodzinne, jak również jej doświadczenia osobiste. Równocześnie zaufanie jest elementem więzi społecznych. Człowiek, jako jednostka aktywna społecznie, w swych działaniach jest zdany na innych i w związku z tym rezultaty uzależnione są od postaw i zachowań innych ludzi. Co równie ważne, odpowiednio wysoki stopień zaufania pozwala zredukować poczucie niepewności i ryzyka związanego z działaniem innych ludzi, co umożliwi podjęcie bardziej swobodnej i skutecznej aktywności. Odnosi się to tylko do relacji międzyludzkich. Należy też dodać, że zaufanie to swojego rodzaju zakład, podejmowany przez jednostkę społeczną na temat

⁷ *Tamże*, s. 8.

⁸ L. Szymczyk, *Rola rodziny w rozwijaniu systemu wartości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26 (2017), s. 13.

⁹ Dane pochodzą z roku 2015.

¹⁰ GUS, *Wartości i zaufanie społeczne w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2015, s. 2.

niepewnych, przyszłych działań innych ludzi¹¹.

Najogólniej można stwierdzić, że zaufanie jest osobistym przekonaniem na temat tego, iż motywy, którymi kierują się w stosunku do nas inne osoby, ich postawy i zachowanie, są nam przychylnie i życzliwe. Zatem można stwierdzić, że osobę, z którą się spotykamy i rozmawiamy lub powierzamy opiece nasze dzieci, charakteryzuje odpowiedzialność i gotowość do pozytywnego reagowania na nasze potrzeby¹².

W. Walczak podziela podobny pogląd, stwierdzając, że zaufanie jest pojęciem w dużej mierze bardzo subiektywnym, które odnosi się do charakteru relacji, jaka zachodzi pomiędzy poszczególnymi osobami. Można zatem powiedzieć, że jest to stan z pogranicza sfer emocjonalnej i racjonalnej, co utrudnia jego pełną obiektywizację. „Stan ten wyraża się między innymi w przekonaniu o możliwości polegania na danej osobie, jej oddaniu czy poczuciu pewności wobec niej. Zaufanie jest traktowane jako element systemu wartości – cenny kapitał społeczny, jeden z najistotniejszych elementów mających wpływ na satysfakcję z wykonywanej pracy”¹³. Odzwierciedlenie tego poglądu można zauważyć w przytoczonych wcześniej danych statystycznych, a także w firmach rodzinnych, w których pracownikami na najwyższym szczeblu są członkowie najbliższej rodziny. Często powodem ich zakładania jest właśnie zaufanie do najbliższych oraz subiektywna pewność niezawodności takiego współpracownika.

Zaufanie można również określić jako gotowość jednej ze stron do akceptowania działań drugiej strony, wynikająca z oczekiwania, że ta druga strona zachowa się w szczególności i określony sposób, bez konieczności jej monitorowania i kontrolowania. Zatem zaufaniem można nazwać pewien proces decyzyjny; rezygnację z kontroli jako ułatwienie decyzji o zaufaniu¹⁴.

Zaufanie to swoiste przekonanie, na podstawie którego jednostka A w konkretnej sytuacji godzi się na zależność od jednostki B (osoby, przedmiotu, organizacji), mając poczucie względnego bezpieczeństwa, mimo że negatywne konsekwencje są możliwe, czyli zaufanie jako traktowane jest jako relacja oparta na zależności¹⁵.

Jak pokazują powyższe stwierdzenia, zaufanie jest dość specyficznym i złożonym pojęciem obejmującym wiele stref życia człowieka. Warto w tym miejscu przyjrzeć się temu fenomenowi poprzez pryzmat relacji rodzinnych.

3. Zaufanie w relacjach rodzinnych.

Rodzina stanowi niewątpliwie najważniejsze środowisko życia dla człowieka.

¹¹ Por. P. Sztompka, *Zaufanie: Warunek podmiotowości społeczeństwa, Oblicza społeczeństwa*, red. K. Gerlach – Z. Seręga, Kraków, 1996, s. 116-119.

¹² G. Ignatowski, *Kształtowanie zaufania w rodzinie podstawą życia społecznego i zawodowego*, „Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy” 3 (2013), s. 8.

¹³ W. Walczak, *Znaczenie zaufania w procesach zarządzania kapitałem ludzkim – ujęcie wielowymiarowe*, „E-mentor” 5 (2012), s. 16.

¹⁴ R. Mayer – J. Davis – F. Schoorman, *An integrative model of organizational trust*, „Academy of Management Review” 20 (1995), s. 709–34.

¹⁵ I. Grudzewski i in., *Zarządzanie zaufaniem w przedsiębiorstwie*, Kraków 2009, s. 20.

Jej zadaniem jest m.in. wychowanie człowieka do samodzielności. W systemie rodzinnym niezwykle ważna jest komunikacja pomiędzy członkami oraz wzajemne wsparcie. Niebywale wielkie znaczenie ma tutaj również zaufanie.

Jak pisze A. Liberadzka, człowiek potrzebuje zaufania, by móc się rozwijać, budować związki, kochać oraz tworzyć. Istotą zaufania nie jest ochrona człowieka przed zdradą i rozczarowaniem, jednakże nie jest to jednak powód, by nikomu nie ufać. „Zdrada i rozczarowanie są wpisane bowiem w naturę kontaktu międzyludzkiego. Jednak, co bardziej istotne bez zaufania nie ma więzi, nie ma przyjaźni, miłości, życie uczuciowe człowieka jest ubogie i puste”¹⁶.

Warto zwrócić uwagę, że proces nabywania zaufania wymaga najpierw poświęcenia ze strony rodziców, a przede wszystkim zależy od ich otwartości i gotowości do szybkiego rozwiązywania pojawiających się problemów i narastających z wiekiem pytań. Co ważne, rodzice pozostają najważniejszymi partnerami dla dziecka począwszy od niemowlęctwa, aż do dorosłości, a nawet i później. Najbliższa rodzina stanowi dla niego szczególną i uprzywilejowaną grupę odniesienia. Należy podkreślić, że powtarzające się w życiu codziennym opinie, ale także podzielane przez najbliższych normy etyczne i wartości kulturalne, traktowane i uważane są przez dzieci za najważniejsze i wiarygodne. Dziecko z tymi wartościami się identyfikuje i niemal zawsze mniej lub bardziej umiejętnie je naśladuje. Warunkiem, który jest niezbędny do budowania zaufania ze strony rodziców, jest ich postawa ufności w stosunku do dzieci¹⁷. Wertykalna forma zaufania działa tu zatem w obydwie strony. Wielu pedagogów również zaznacza, że bez zaufania ucznia do mistrza, wychowawcy, proces wychowawczy nie będzie zachodził prawidłowo.

Również Z. Szałach podkreśla, że rodzina stanowi bardzo ważne, jeśli nie najważniejsze środowisko, które ma wpływ na kulturę zaufania w społeczeństwie. Stwierdza, że fundamentem budowania zaufania jest jego kształtowanie w małych grupach społecznych w tym tej podstawowej – w rodzinie¹⁸.

G. Ignatowski pisze, że odwaga do zaufania swoim dzieciom zakłada również potrzebę uczenia się razem z nimi ufności do innych. Może to prowadzić to do wzajemnej współpracy. Zaufanie trzeba budować na kilku podstawowych filarach. Jako pierwszy wymienia ufność wobec innych opiekunów, wychowawców w wieku przedszkolnym i nauczycieli z pierwszych klas szkolnych. Zakłada zatem współpracę opiekunów z różnych środowisk wychowawczych. Po drugie, wymaga ono zaangażowania rodziców w szczerą i otwartą rozwiązywanie piętrzących się z biegiem lat różnych problemów. Ostatnim filarem jest gotowość do poświęcenia dzieciom jak najwięcej czasu. Rodzice stają zatem wobec bardzo poważnego wyzwania. Z jednej strony muszą okazać zaufanie opiekunom i nauczycielom. Z drugiej zaś strony,

¹⁶ A. Liberadzka, *Człowiek potrzebuje zaufania*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 20 (2011), s. 250.

¹⁷ J. Michalik-Surówka, *Zaufanie*, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, red. E. Różycka, Warszawa 2008, s. 830.

¹⁸ S. Szałach, *Zaufanie w relacjach interpersonalnych - wybrane aspekty*, „Edukacja Humanistyczna” 1 (2013), s. 177.

przede wszystkim ze względu na „kondycję” naszego społeczeństwa oraz problemy, z którymi boryka się środowisko szkolne, będą ulegać pokusie, aby kształtować w swoich dzieciach poczucie nieufności wobec wychowawców¹⁹.

Mówiąc o zaufaniu w rodzinie, należy też mieć na względzie płaszczyznę emocjonalnej sympatii. Oznaczać to może, iż zaufanie nie jest moralną zasadą, a raczej postawą czy dyspozycją do budowania relacji z innymi osobami, pewnym stopniem akceptacji ryzyka, czy szkody od innej osoby. Wartości takie tworzą postawy, a postawy determinują zachowania. Co ważne, naturalne zaufanie do osób bliskich i szczególnie wartość rodziny, mogą w jednych społeczeństwach sprzyjać optymizmowi, otwartości na innych, skłonności do podejmowania ryzyka. W innych, dominujące, tradycyjne i zbyt intensywne spersonifikowane zaufanie, ogranicza kontakty i zaufanie do obcych, stając się elementem ogólniejszego syndromu braku zaufania. W ten sposób wzory postaw familistycznych zostają przenoszone na inne poziomy relacji społecznych, a zaufanie spersonifikowane przekształca się w zaufanie negatywne, będące także przyczyną swoistej luki, która jest znakiem braku ogólnego zaufania społecznego, czego przykładem jest Polska²⁰.

O pielęgnacji zaufania emocjonalnego wśród członków rodziny pisze również W. Propczyk, który zaznacza, że jest ono niezbędne w tej podstawowej komórce społecznej. Stwierdza również, że buduje je wspólna historia, doświadczenia, emocje, tożsamość, powtarzające się rytuały²¹.

Wiele pisze się o potrzebie trwałości rodziny. Jej trwałą i mocny fundament tworzy właściwa postawa współmałżonków wobec siebie, ich wzajemne relacje, więź oraz łącząca ich miłość. Jednakże decydującą rolę odgrywają takie czynniki jak wzajemne zrozumienie, życzliwość, przyjaźń a także zaufanie²².

Co ciekawe, potrzebę zaufania w małżeństwie i rodzinie dostrzega współczesna młodzież. Według ich opinii w modelu małżeństwa ważną rolę stanowią oczekiwania relacji, opartej na dobrym kontakcie i zaufaniu, wzajemnym szacunku i tolerancji, wierności emocjonalnej i seksualnej, dającym satysfakcję życiu seksualnym, posiadaniu dzieci, umiejętności przebaczenia, dzieleniu się obowiązkami domowymi i wychowawczo-opiekuńczymi²³. Jednocześnie daje się zauważyć wysoką pozycję zaufania wśród wartości, na których oparte jest małżeństwo.

Interesujący wniosek przedstawia T. Rostowska, która w swoich badaniach zauważyła zależność pomiędzy konfliktami, a zaufaniem. Otóż do pozytywnych skutków konfliktów rodzinnych zaliczyć można: wzmocnienie związku, zwiększenie samooceny, wzbogacenie twórczości i produktywności tworzenia rodziny, zadowo-

¹⁹ G. Ignatowski, *Kształtowanie*, s. 9.

²⁰ K. Nowakowski, *Wymiary zaufania i problem zaufania negatywnego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1 (2008), s. 216.

²¹ W. Popczyk, *Zaufanie jako zasób strategiczny firm rodzinnych*, http://jmf.wzr.pl/pim/2012_4_2_12.pdf [1.11.2017].

²² *Rodzina i jej funkcje*, <http://gimnazjum-zychlin.pl/download/rodzina.pdf> [30.10.2017].

²³ W. Świątkiewicz, *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Konteksty kulturowe i religijne*, „Zeszyty Naukowe KUL” 4 (2016), s. 136.

lenie ze związku oraz wzrost zaufania pomiędzy stronami²⁴.

Podsumowanie

Z powyższych treści wynika, iż zaufanie stanowi niezbędny komponent życia wspólnotowego. Bez niego trudno jest funkcjonować człowiekowi, wręcz jego egzystencja staje się niemożliwa. Istotne znaczenie w kształtowaniu kultury zaufania społecznego ma środowisko rodzinne, które przygotowuje jednostkę do życia zgodnie z wartościami, normami, ale i zdolną do obdarzania zaufaniem inne osoby, jak i do bycia osobą godną zaufania. Zatem wiele zależy od rodzinnych postaw, środków wychowawczych, stosowanych w tej podstawowej dla człowieka strukturze. Kultura zaufania, tworzona w okresie dzieciństwa, może mieć najważniejszy wpływ na kulturę zaufania w wieku późniejszym w stosunku do szerszej społeczności. Ona to warunkuje dalsze otwarcie się człowieka na wyzwania, możliwości a przede wszystkim otwarcie na drugiego człowieka. Warto podjąć szersze badania wśród społeczeństwa, aby sprawdzić dlaczego coraz bardziej popularna staje się kultura nieufności. Zaufanie jest przecież wpisane w istotę ludzkiej egzystencji, bez niego człowiek nie jest w stanie właściwie funkcjonować.

Literatura

- Dyczewski, L., *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995.
- Dziewiecki, M., *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002.
- Grudzewski, I. i in., *Zarządzanie zaufaniem w przedsiębiorstwie*, Kraków 2009.
- GUS, *Wartości i zaufanie społeczne w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2015.
- Łobocki, M., *Pedagogika wobec wartości*, w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwerski, Kraków 1993, s. 125-130.
- Ignatowski, G., *Kształtowanie zaufania w rodzinie podstawą życia społecznego i zawodowego*, „Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy” 3 (2013), s. 7-15.
- Kolenda, E., *Wartości – po co nam w życiu?*, <http://wuplodz.praca.gov.pl/> [26.11.2016].
- Kurczab, H., *Z problemów wartości i wartościowania*. (Wybrane zagadnienia), „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna” 27 (2012), s. 7-37.
- Liberadzka, A., *Człowiek potrzebuje zaufania*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 20 (2011), s. 247-250.
- Mariański, J. – Zdaniewicz, W., *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991.
- Michalik-Surówka, J., *Zufanie*, w: E. Różycka (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2008, s. 823-831.
- Mayer, R., Davis, J., Schoorman, F., *An integrative model of organizational trust*, „Academy of Management Review” 20 (1995), s. 709-734.
- Nowakowski, K., *Wymiary zaufania i problem zaufania negatywnego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1 (2008), s. 213-233.
- Popczyk, W., *Zufanie jako zasób strategiczny firm rodzinnych*, http://jmf.wzr.pl/pim/2012_4_2_12.pdf [1.11.2017].
- Rostowska, T., *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*, Łódź 2001.
- Rodzina i jej funkcje*, <http://gimnazjum-zychlin.pl/download/rodzina.pdf> [23.04.2018].

²⁴ T. Rostowska, *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*, Łódź 2001, s. 16.

- Szałach, S., *Zaufanie w relacjach interpersonalnych - wybrane aspekty*, „Edukacja Humanistyczna” 1 (2013), s. 177-183.
- Sztompka, P., *Zaufanie: Warunek podmiotowości społeczeństwa*, w: *Oblicza społeczeństwa*, red. K. Gerlach – Z. Seręga, Kraków 1996, s. 110-119.
- Szymczyk, L., *Rola rodziny w rozwijaniu systemu wartości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26 (2017), s. 7-20.
- Świątkiewicz, W., *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Konteksty kulturowe i religijne*, „Zeszyty Naukowe KUL” 4 (2016), s. 133-148.
- Walczak, W., *Znaczenie zaufania w procesach zarządzania kapitałem ludzkim – ujęcie wielowymiarowe*, „E-mentor” 5 (2012), s. 31-39.